

In memoriam

Ottilie-Olga Kõiva

6. II 1932 – 9. XI 2023

Foto: Armin Alla 1970. EKLA, B-180:149.

Ottilie Kõiva, tuttavate ringis Olli (või ka Oll) sündis Järvamaal Nurme (endises Nurmsi) külas Pritsu talus elanud Niinemägide lasterikkas peres. Olli lapsepõlvkodus kohtusid kõrgkultuur ja traditsiooniline rahvakultuur. Ema Ottilie Niinemägi, neiuna Lehtmets, luuletas, kirjutas laaste ja tõlkis, avaldades oma töid ajalehtedes-ajakirjades. Olli meenutas, kuidas nad emaga teel heinamaale ajasid “luulelist juttu” ja ema luges talle peast Anna Haavat ja Ernst Ennot. Nii sündis Olli lapsepõlveunistus saada “kirjanikuks ja luuletajaks” ja pärast koolide lõpetamist Purdis ja Paides läks ta 1949. aastal Tartu Ülikooli eesti filoloogiat õppima. Kolmandal õppeaastal, kui tuli valida kitsam eriala, otsustas Olli rahvaluule kasuks, sest teda tõmbas nii tugevasti Kihnu saare rahvaluulepraktikale. Kas selle tõmbe taga oli 1944. aastal surnud isa Robert Niinemäe külapillimehe loomus? Olli kirjelduse järgi oli isa “niisugune vigurvänt, täitsa küla pillimees,

laulumees ja naljamees”. Pritsu lähedal suvitanud Artur Kapp, hea peretuttav, oli isale öelnud: “Mina olen õppinud muusik, aga sina oled sündinud muusik”. Rahvaluule vaimust mõjutas omalt poolt karm Stalini aeg, kus kirjandus ja kirjandusöpe olid väga kitsasse ja ebameeldivasse poliitilisse raami surutud.

Kodutalust kõneldes oli Olli hääles eriline soojus ja venna Aare järglastele kuuluva Pritsu külastamine tegi talle alati suurt rõõmu. Lapsepõlvest on Olli meenutanud, et “ema ei ole minule iial ütlegi halba sõna ütelnud ega ole ka isa, ja sellepärast mul oli hiljem raske kohaneda ...” See mälestus ütleb midagi väga olemuslikku Olli enda kohta. Temagi suust ei kuulnud halba sõna – ka mitte nende kohta, kelle käitumisega tal oli „raske kohaneda“. Küll aga kuulsime häid, toetavaid ja tunnustavaid sõnu, eriti palju jagus neid noortele uurijatele. Tean vähemalt kahte kolleegi, kes ütlevad, et võib-olla just Olli tõttu tahtsid nad kirjandusmuuseumis töötada.

1954. aastal, pärast ülikooli lõpetamist, tuli Olli tööle Eesti Rahvaluule Arhiivi (tollal Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonda) ja töötas siin kuni pensionile minnekuni 1993. aastal, väike paus tuli sisse ainult aspirantuuriajal. 1958. aastal abiellus Olli Harri Kõivaga, kunstniku ja ehitusinseneriga, kes on tuntud eelkõige illustraatori ja karikaturistina. Sündisid tütre Meeli ja Katre. Linnakorterielu Tartus sai suvist vaheldust Tõravere kenas looduses, kus suvilakooperatiivi inimestest kujunes sõbralik ja üksteist toetav kogukond. Pärast Harri lahkumist 2003. aastal viis elu Olli Tallinna, kus elasid kõige lähedasemad inimesed ja kus ta jätkas töötamist kuni viimaste eluaastateni, keskendudes oma koduse Järvamaa regilaulude väljaandmisele.

Alates ülikooliaegsetest 1952. aasta välitöödest sai Olli peamiseks uurimisteenaks Kihnu regilaulutraditsioon. Ta on rääkinud Herbert Tampere otsustavast rollist oma uurimisteenade kujunemisel. Tampere suunas tema tähelepanu esitusele ja laulmisolukordadele, mis kujundavad nii regilaulu tekste kui viise. Olli armastas omamoodi mantlana korrata Tampere sõnu, et regilaulus on tähtsad tekst, viis ja esitustavad – seejuures rõhutas ta sõna *esitustavad*. Esituskeskse lähenemisega sobitusid Eduard Laugaste soovitusel jälgida laulikute individuaalsust ja kasutatud loomisvõtteid. Need teemad olid tollases rahvaluuleteaduses soositud ja noortele uurijatele vägagi inspireerivad, näitena võib tuua Udo Kolgi ja Hilja Kokamäe tööd. Olli Kõiva uurimused Kihnu regilaulutraditsioonist on Eesti kontekstis siiski unikaalsed – temal oli võimalus jälgida elavaid regilaulupraktikaid, tegutsevate laulikutega suhelda ja koos laulda. Elava traditsiooni kogemus aitas uut moodi mõista ka varem jäädvustatud arhiivitekste.

Kihnuga seotud kogumis- ja uurimistöö tulemuseks oli väitekirj “Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel” (1965) ja mitmed artiklid. Kihnu traditsiooni kõrval on ta vaadelnud eriti pulmalaulude ülesehituspõhimõtteid seostatuna esitusega (artiklid “Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamiseviisi küsimustest” 1961, “Kihnu rahvalaulikutest” 1964, „Pulmalaulude tüpoloogiast“ 1984, “Regilaulude liitmisviisist ja žanripiiridest” 1989). Oma detailsuses ja materjalitundmises on põhjanev pulmalaulude esitamise traditsioonide üle-Eestiline käsitlus “Eesti pulmalaulude esitamistavadest” (1987).

Olli Kõiva metodoloogia ja uurimistulemused haakuvad tihedalt 20. sajandi teise poole rahvusvahelises laulu-uurimises levinud vormeliteoreetilise, esitusuurimuse ja etnopoetika suundadega. Ta on näidanud, kuidas laulikud varieerivad ja vormivad laule, lähtudes sellest, mis tundub neile isiklikult oluline, ning on samal ajal kooskõlas hetkeolukorra vajaduste ja kohalike tavadega. Improvisatsiooni nägi Olli traditsiooni olemusliku ilminguna: esitusprotsessis loovad laulikud laulumotiividest nii leidlikke ja läbitunnetatud kui ka juhuslikke assotsiatiiivseid tervikuid, liidavad korduvate vormelite abil kokku pikki, rituaali käiku järgivaid tsükleid, toovad värssidesse konkreetseid inimesi ja kohti. Määrav roll on seejuures esitusolukorral. Mõneski olukorras ei pea tekstist sündima loogilist, mõtestatud tervikut. Ollil oli isiklik laulmiskogemus suure veimevaka jagamiselt Kihnu pulmas, kus “laul piäb aga edekohe käümä”. Ta oli näinud Mustjala kirglikku võistulaulmist, kus samuti tuli katkematult laulda, sest vaikimine tähendas allajäämist.

Oma ajas annab Olli Kõiva töödele uuendusliku mõõtme kogemuslähedane kirjutamisviis ning väljas- ja seespool olija vaatepunkti põimimine. Olli võeti Kihnus omaks, teda kutsuti Paju Riedaks talu nime järgi, kus ta peatus (Reedaks kutsuti Kihnus neid, kelle ristinimi oli Olga), võeti kaasa traditsioonilisele naistepeole (*naestõjahile*) ja pulmalaulikute sekka. Kui Olli kaitses Tartus väitekirja, tulid Kihnu laulunaised talle kaasa elama ja panid kaitsmispeol talle pähe kihnu tanu – “teaduse tanu”. Lähedane kontakt Kihnu laulikutega peegeldub Olli laulikukujutuses. Ta on mõistmise ja kaasaelamisega kirjeldanud elusaatusi ja osanud tundlikult avada loojaisiksuste eripära. Olli märkmed sellest, milliseid tähendusi laulikud lauludele omistasid ja kuidas nad väljendasid oma isiklikke kogemusi ja tundeid traditsiooniliste tekstide kaudu, on siinkirjutajat ja kindlasti paljusid teisi õpetanud uutmoodi mõistma nii regilaulu kui regilaulude loojaid.

Lisaks uurimustele on Olli Kõiva koostanud Jakob Hurda algatatud piirkonnapõhise teadusliku regilauluväljaande “Vana kannel” VII, Kihnu (I 1997, II 2003, koos Ingrid Rüütliga); X, Paide ja Anna (2012) ning XIV, Peetri (2021) köited ning teinud ka suure osa esimese sõjajärgse väljaande, Mustjala “Vana kandle” koostamistööst, märkides enda küll tagasihoidlikult ainult toimetajaks (V köide, 1985, koostajad Herbert ja Erna Tampere). Regilaulude piirkondliku väljaandmise formaati pidas Olli ainuõigeks, piirkondlikkus oli talle võtmeks laulukultuuri mõistmisel. Läänemeresoome ja kitsamalt Eesti lauludekorpuses on palju ühist, aga siiski on sarnastel lauludel piirkonniti oma nägu ja neile annab lisatähendusi kohaliku tekstidevõrgustiku kontekst. Omavahel suhtlevas kohalikus kogukonnas kujunevad välja iseloomulikud laulmisolukorrad ja kombestiku erijooned, need omakorda määravad, milliseid laule lauldakse ja milliseid omadusi või oskusi on laulikutel vaja. Olli oli veendunud, et iga kihelkondliku lauluväljaande ülesehitus võib olla erinev, vastavalt sellele, milline on laulude funktsioon ja kohalikud *esitustavad*. Seda põhimõtet järgides kujunes kõige omanäolisemaks Kihnu “Vana kandle” II, mitte-pulmalaulude köide.

Tänu Kihnu kogemusele püüdis Olli ka neis piirkondades, kus uurijateni olid jõudnud ainult napi taustaandmestikuga laulukirjapanekud, mõista laulude kunagisi esitusolukordi ja leida tekstidest mineviku laulikute isiklike kogemuste ja tunnete väljendusi. Olgu siin näiteks Paide ja Anna ning Peetri väljaannete sissejuhatavad laulude ja laulikute ülevaated ning väljaanne “Aeg ärgata” (2014), kus on avaldatud Kreutzwaldi poolt noorpõlves Peetri kihelkonna Viisu külas kogutud laulud. Viimase väljaande saatesõnas on Olli loonud võluva pildi Kreutzwaldi võimalikest laulikute elavas traditsioonilises olukorras – kiikuvatest neidudest, kelle lauludest leiab nii rõõmu kevade ja noore neiu vabaduse üle kui kaugest minevikust pärit kommete ja uskumuste peegeldusi.

Kõivat Eesti Rahvaluule Arhiivi tööle kutsudes oli Herbert Tampere noorele uurijale lubanud, et arhiivis saab teha kõike – et see on nagu Vanemuise teater, kus tehakse nii draama-, muusika- kui tantsulavastusi. Olli aga on tunnistanud: “Tegelikkuses kujunes siiski nii, et suurem osa aega läks arhiivitöö ja uurijate teenindamise peale.” Võib üsna kindlalt öelda, et arhiivi hoidmise ja arendamisega seotud töödele kulus Olli elust märksa suurem osa kui uurimisele ja allikate publitseerimisele, seda enam, et ta oli aastatel 1966–1977 arhiivi juhataja. See töö ei olnud kerge süsteemi jäikuse ja väljastpoolt arhiivile esitatud suurte nõudmise tõttu, mille täitmiseks ei jätkunud inimesi – nõukogude teadusstruktuuri järgi oli muuseum teadust teenindav asutus. Olli juhtimisel suudeti ära teha vägagi palju: jõuti täita vahepeal tekkinud lünk registreerimise koostamises ja tehti kartoteekide abil otsitavaks kogu seni arhiivi kogutud ja igal aastal lisanduv materjal; hoo sai sisse regivärsside masinakirjas kopeerimine (hiljem said need koopiad aluseks regilauluandmebaasile); täiendati vanu teemakartoteeke ja tehti uusi, kasutades kopeerimisel paljude praktikantide abi; juhendati vabatahtlikke kaastöölisi ja koostati neile mõeldud jätkuväljaannet “Rahvapärimumste Koguja”; tehti käsikirjadest varukoopiaid mikrofilmidele; võeti magnetofonilintidele ümber vaharullide kogu jne. Õnnestus juurde saada ka töökohti ja 1969. aastal loodi heliarhiivi sektor Ingrid Rüttiliga eesotsas.

Olli konsulteeris põhjalikult ja pühendunult arhiivi kasutajaid. Ta on meenutanud koostööd Jaan Toominga, Veljo Tormise ja teistega. Tormise algatusel tehti seniste pärimust tutvustavate saadete jätkuks sari “Laula, laula, suukene” (1971), kus tutvustati paljusid arhiivikogudes leiduvaid regilaulusalvestusi. Väga oluline nii heliloojatele kui tähtsaks folklooriliikumisele oli heliplaatide antoloogia “Eesti rahvalaule ja pillilugusid” koos tekstide ja kommentaaride vihikuga (1970, koostajad Otilie Kõiva, Herbert ja Erna Tampere, kordusväljaanne CD-del ja võrgus kannab nime “Eesti rahvamuusika antoloogia”). Olli koostas väljaandeid ka lastele, 1961. aastal ilmunud “Sõnakerale” lisandus 1971. aastal “Sinikirja linnukene”. Selle kõige kõrval ikkagi uuriti, avaldati teaduslikke allikapublikatsioone ja osaleti konverentsidel, hoides Oskar Looritsa ajal välja kujunenud rahvaluulearhiivi peamist tegevuspõhimõtet, mille järgi arhiivitöö ja teadustöö on omavahel orgaaniliselt ja sünergeetiliselt seotud.

Arhiivijuhatajana oli Olli Kõiva seotud välitööde ja ühisekspeditsioonide korraldamisega. Meil jääb olla ülitänuksid Herbert Tamperele ja tollastele noortele folkloristidele, nende hulgas Ollile, kes suure missioonitundega salvestasid sõjajärgsetel aastakümnetel väga ulatuslikult rahvamuusikat ja jutupärimust ning jäädvustasid unikaalset materjali filmilindile. Sel ajal leidis veel häid regilaulude ja uuemate rahvalaulude oskajaid, regilaule lauldi veel ka mõnes muus kogukonnas peale Kihnu ja Setomaa, mäletati kunagisi esitusolukordi, elas vana klassikaline jutupärimus ja loodi juurde uut. Olli on ise arhiivi andnud üle 3000 lehekülje oma käega kirja pandud pärimust, ligi 404 magnetofonilinti 2780 palaga ja 268 fotot. Kõige rikkalikumalt on neis esindatud saarte pärimus, aga materjali on tegelikult kogu Eestist – Võrumaalt, Läänemaalt, Viljandimaalt ja mujalt. Läänemeresoome regilaulu uurijana olid Ollile erilise tähtsusega kogumisretked Karjalasse ja Ingerimaale ning kohtumised sealsete laulikutega.

Olli Kõiva oli Emakeele Seltsi ja Akadeemilise Rahvaluule Seltsi liige, Soome Kalevalaseura välisliige ja Soome Kirjanduse Selts kirjavahetajaliige. Tema tööd tunnustati Jakob Hurda rahvuskultuuri auhinnaga (1999), Eesti Rahvuskultuuri Fondi eristipendiumiga (2014) ja Järvamaa teenetemärgiga (2014). 2021. aastal, 90. juubeli eel, anti Ollile Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali elutööpreemia viljaka töö eest folkloristina, rahvus- ja rahvakultuuri tutvustajana ja talletajana.

Olli Kõiva elutööst saame osa iga päev, kasutades pärimuse andmebaase ja väljaandeid, mille aluseks on tema osalusel loodud ja korrastatud arhiiviallikad, ning tuginedes oma uurimustes, õppetöös ja rahvalauluesitustes tema loodud teadmisele meie ajaloolisest laulukultuurist. Lahkumise kurbus tahab veel leevenemisaega, aga selle kõrval on südames rõõm ja tänulikkus, et meil on olnud võimalus käia Olliga ühist teed, saada osa tema tarkusest ja hingesoojusest.

Janika Oras

In memoriam

Ottilie-Olga Kõiva

6.02.1932 – 9.11.2023

Obituary from Janika Oras.